

Magyar hallgatók a Kárpát-medence felsőoktatási intézményeiben

ABSZTRAKT

A rendszerváltás óta számos kutatás foglalkozik a határon túli magyar kisebbségek több szempontú vizsgálatával. Leggyakrabban egy-egy régióra vonatkozó demográfiai, társadalmi, kulturális, gazdasági, oktatási és kisebbségpolitikai munkák születnek. Jelen tanulmányunkban a Kárpát-medence négy legnagyobb országhatáron kívüli magyarlakta régiójának felsőoktatási intézményeit tanulmányozzuk, s a térségek hallgatóinak több szempontú, összehasonlító vizsgálatára vállalkozunk. Az elemzésünk alapkérdése, hogy a kisebbségi státusú hallgatói létből következnek-e olyan egységes, az anyaországi-tól egyértelműen egy irányba mutató eltérések, melyek alapján a határon túli anyanyelven oktató magyar intézményekbe járó fiatalokat egységes csoportnak tekinthetnénk. Ennek vizsgálatához a család társadalmi státusát, a hallgató tanulmányi pályafutását, munkavállalói elképzeléseit, életcéljaival és a generalizált bizalommal kapcsolatos nézeteit és vallásosságukat vetettük össze egymással és a kelet-magyarországi társaikkal. Az elemzéshez 1739 fő hallgató adatait használtuk fel 13 felsőoktatási intézményből. Megállapítottuk, hogy a vizsgált dimenziókban nem mutatnak egységes képet a határon túli magyar közösségek, sőt eredményeink minden esetben fontos különbségekre derítettek fényt.

Az oktatás speciális funkciói kisebbségi létben

A nemzetközi szakirodalomban a többségi-kisebbségi viszonyra vonatkozó oktatás-szociológiai kutatások többsége a bevándorló csoportok iskolai problémáival, integrációjával foglalkozik. Az európai őshonos kisebbségi közösségek oktatási egyenlőtlenségeire rávilágító elméleti keretek és nemzetközi kutatások elszigeteltek a nemzetközi oktatásszociológiai diskurzustól, bár vannak olyan megközelítések, melyek kiindulópontként alkalmasak lehetnek a határon túli magyar közösségek oktatási rendszereinek, a tanulók motivációinak és tanulmányi eredményességének kontextuális elemzésére. Lehetséges fogalmi kiindulópontot jelenthet John Ogbu kulturális-ökológiai elmélete, mivel ez a teória legalább különbséget tett az asszimilációs célú bevándorlók oktatási elvárásai és az identitás megtartásában érdekelt őshonos iskolafelhasználók között (Ogbu 1983).

A témában született jelentős magyar nyelvű oktatásszociológiai munkák jó része az oktatás különböző funkciói felől közelíti meg a témát. Az elemzések egy csoportja oktatáspolitikai nézőpontból elemzi a kisebbségi oktatás jellemzőit. Legfontosabb kérdés, hogy a többségi és a kisebbségi politikai, kulturális és esetenként civil intézményrendszer milyen módon hat a kisebbségben élők esélyegyenlőségére, társadalmi integrációjára. A teljesség igénye nélkül rámutatva néhány megállapításra, az elemzések rávilágítanak, hogy a kisebbségi iskola könnyen válhat a szimbolikus politizálás színterévé (Kozma 2005; Papp Z. 2010). A kutatások egy másik csoportja a kisebbségi oktatást elsősorban az anyanyelvi iskoláztatás kiterjedtsége szempontjából vizsgálja. Ennek jelentősége nemcsak abban áll, hogy anyanyelvén tanulva minden tanulónak nagyobb esélye van jobb eredményeket elérni, hanem a nemzeti identitás fenntartása és újratermelése érdekében is fontos feltételnek számít (Gereben 1999; Beregszászi et al. 2001; Szarka 2008). Általános az a felismerés, hogy a kisebbségi oktatásnak (csakúgy, mint a többségének) a helyi közösségek értelmiségi elitjének kinevelésében és utánpótlásában is kiemelt szerepe van. Az elit réteg képes ellátni a közösség érdekképviselőt, megszervezni az önálló kisebbségpolitikát és a többségi társadalommal való párbeszédet, vagyis kialakítani és fenntartani a békés együttélés feltételeit (Papp Z. 2014). Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a munkavállalók szülőföldön való boldogulása érdekében a kisebbségi gazdasági elit kitermelése is lényeges feladatot ad a kisebbségi oktatási intézményeknek, vagyis a képzettségi szint és a tanulmányi eredményesség növelése egyaránt kiemelt kérdés a kisebbségi létben (Gábrity 2008). Más munkák azt is megemlítik, hogy a kisebbségi oktatási rendszernek a párválasztás szempontjából (is) közvetett szerepe van az etnokulturális reprodukcióban. Az oktatási intézményrendszer nem más, mint a legfontosabb „lokális házassági piac”, ugyanis az etnikai endogámia szempontjából igen jelentős, hogy a társadalmi alrendszerek etnikailag milyen mértékben szegregáltak vagy integráltak a többségi társadalom tagjaival (Kiss 2012). A kutatások alapján elmondható, hogy az anyanyelvi oktatás a kisebbségek számára döntő jelentőségű, jóval több funkciója van, mint többségi viszonyok között.

Felsőoktatási részvétel és hatásai

Az elmúlt évtizedek gazdasági, politikai és társadalmi változásai jelentős mértékben hatottak a Kárpát-medencei magyar kisebbségi státusban élő közösségekre, melyek sem számarányuk, sem társadalmi, demográfiai helyzetük alapján nem mutatnak egységes képet, s különbségek mutatkoznak földrajzi helyzetük, településszerkezetük, nyelvhasználatuk terén is. Az eltéréseket magyarázó egyik legfontosabb különbség, hogy a Magyarországgal szomszédos hét ország kisebbségei közül a kárpátaljai, az erdélyi, a felvidéki és a délvidéki magyarok magyar többségű területeken élnek, míg a burgenlandi, a szlovéniai és a horvátországi magyar közösségek döntően nem magyar településeken (Csete et al. 2010). Ebből adódóan eltérő oktatási folyamatok is jellem-

zik a közösségeket, de általánosságban elmondható, hogy felsőoktatási részvételük és iskolázottsági mutatóik minden régióban elmaradnak a többségi nemzetétől, és ez az arány tendenciaszerűen a felsőoktatás felé évről évre erősödik (Keller 2004; Molnár & Molnár D. 2005; Veres 2013). A jelenséget többféle ok magyarázza. Egyrészt az európai expanziós folyamatokhoz képest a térség országait megkésett oktatási expanzió jellemzi (Kozma 2011), másrészt az anyanyelvi intézményi és képzési kínálat eltérő spektrumú, de a különböző ütemű negatív demográfiai folyamatok is tovább színezik a képet. Továbbá nem elhanyagolható a sikeresebb karrier és életút miatti többségi intézményválasztás, valamint a magyarországi továbbtanulók aránya sem (Keller 2004; Papp Z. 2012b).

A kisebbségi magyar diákok anyanyelvi iskoláztatását az országos statisztikai adatok és becslések alapján követik nyomon a kutatók, így a felsőoktatási részvételt és a diplomások arányát is. A romániai felsőoktatási expanziónak köszönhetően egyre magasabb arányban kerülnek be magyar hallgatók is a magyar vagy román tannyelvű felsőoktatási intézményekbe. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a 10 év feletti romániai népesség 14,4 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel, de a magyaroknak csupán 10,2 százaléka igaz ez az állítás, szemben a románok 14,8 százalékos arányával (Veres 2013). Szlovákiában az iskolázottsági mutatók kedvezőtlenebb arányokat mutatnak (Gyurgyík 2009.). A lakosság 10,4 százalékanak van felsőfokú végzettsége, a magyar nemzetiségűek esetében ez az arány csupán 5,3 százalék. Ukrajnában a főiskolások és egyetemisták négy százaléka folytatja tanulmányait magyar intézményben, számuk lassú ütemben, de növekszik (Molnár & Molnár D. 2005), azonban Kárpátalján igen magas a lemorzsolódás aránya (Papp Z. 2012a; 2012b). A Vajdaságban növekszik a magyarok aránya a felsőoktatásban, a főiskolások aránya 2004-ben elérte a 11,25 százalékot, az egyetemistáké pedig a hat százalékot (Szügyi 2012).

A felsőoktatásba való belépés feltétele a közoktatási tanulmányok eredményessége. A diákok tanulmányi eredményességéről a közoktatási PISA-vizsgálatok alapján kaphatunk képet. A 2003., 2006. és 2009. évi idősoros adatok összevetéséből kiderül, hogy Romániában és Szerbiában az anyanyelvi képzésben részt vevő magyar diákok jobban teljesítenek, mint a többségi nyelven tanulók, Szlovákiában azonban az anyanyelvi iskoláztatás eredményessége évről évre gyengülni látszik (Papp Z. 2013). Hozzá kell tenni, hogy azok a kisebbségi diákok, akik a többségi oktatásban vesznek részt, alacsonyabb iskolai teljesítményük mellett kedvezőtlenebb társadalmi háttérrel rendelkeznek. Papp a jelenséget „asszimilációs spirálnak” nevezi, ugyanis ez azt jelenti, hogy növekszik a rosszabbul teljesítő kisebbségiek aránya, ami pedig megnöveli az esélyét annak, hogy társadalmi helyzetük ne változzon, esetleg kedvezőtlenebbül alakuljon (Papp Z. 2013). Tanulmányunkban azokról a kisebbségi magyar fiatalokról kívánunk átfogó, összehasonlító képet kapni, akik bejutottak egy magyar tannyelvű felsőoktatási intézménybe.

Adatok és változók

Az elemzéshez a 2014–2015 őszen–telén felvett IESA-adatbázist használtuk fel. Az adatbázis leírása megtalálható a kutatási eredményeket összefoglaló tanulmánykötetben (Pusztai et al. 2016). Jelen elemzéshez a Kárpát-medence 13 felsőoktatási intézményének összesen 1739 magyar nemzetiségű hallgatójának adatait használtuk fel. A Romániában, Ukrajnában, Szerbiában és Szlovákiában működő magyar tannyelvű felsőoktatási intézmények, intézményi egységek (Babeş–Bolyai Tudományegyetem Pszichológia és Neveléstudományok Kar, Babeş–Bolyai Tudományegyetem Szatmárnémeti Kihelyezett Tagozata, Babeş–Bolyai Tudományegyetem Székelyudvarhelyi Kihelyezett Tagozata, Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyváradi Állami Egyetem, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvári Nemzeti Egyetem, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Újvidéki Egyetem Szabadkai Pedagógusképző Kara, Selye János Egyetem és a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara) hallgatóinak adatait összevetettük a kelet-magyarországi intézményekben (Debreceni Egyetem, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Nyíregyházi Főiskola) felvett adatokkal, mivel ezek hallgatóinak társadalmi összetétele anyaországi viszonylatban a legnagyobb hasonlóságot mutatja a vizsgált határon túli intézményekkel. Az adatbázisban a vizsgált intézmények nappali tagozatos, államilag finanszírozott és költségtérítéses hallgatóit igyekeztünk reprezentálni egy bemenethez (alap- és osztatlan képzés esetén a 2.) és egy kimenethez közel álló (mesterképzés esetén az 1., osztatlan képzés esetén pedig a 4.) évfolyamon tanulók kikérdezése révén. A mintavételi keret meghatározása az intézmények adatszolgáltatása alapján történt. A hallgatókat csoportosan, egyetemi/főiskolai kurzusokon kerestük meg. A véletlenszerűség érvényesülését az e csoportok random módon történő kiválasztása biztosította. A kérdőív több blokkból állt, a diákok társadalmi, kulturális és demográfiai hátterére; a professzionális identitáselkötelezettségükre, motivációjukra, tanuláshoz, önképzéshez való viszonyukra, extrakurrikulumra, szabadidő-eltöltési szokásaikra, vallásosságukra, egészségükkel, jóllétükkel kapcsolatos tényezőkre; társadalmi tőkéjükre, családi nevelésük tartalmára, nevelési értékeikre; interkulturális kompetenciájukra; iskolai pályafutásukra és munkához való viszonyukra vonatkozóan.

Jelen elemzés során arra keressük a választ, hogy az országhatárokon kívül működő felsőoktatási intézmények hallgatóinak milyen a társadalmi háttere, az általuk elérhető családi tőkeforrások összetétele. Emellett vizsgáltuk, hogy milyen céllal választják a felsőfokú továbbtanulásuk irányát, s milyen elképzeléseik vannak a jövőendő munkájukról. A kemény mutatókban megragadható tőkék mellett a jövőendő életterveket befolyásoló szubjektív tényezőkről is tájékozódunk, azaz az élet értelmével és a generalizált bizalommal kapcsolatos felfogásukat, a vallásosságukat térképeztük fel. Az elemzés során arra törekedtünk, hogy a hallgatói összetétel térségek közötti változatosságát vizsgáljuk.

Hipotéziseinket a közösségek statisztikai jellemzőiből, valamint több mint tíz év óta végzett saját kutatási tapasztalataink alapján fogalmaztuk meg. Részben a kisebb-

ségi közösségekre jellemző oktatási expanzió, részben a magas státusúak és gyermekeik tanulmányi és/vagy életvitelszerű földrajzi mobilitása miatt azt vártuk, hogy az anyaországi intézményekhez képest a kisebbségi státusban működő intézmények általános vonása lesz a társadalmi nyitottság, vagyis jóval nagyobb arányban kerülnek be alacsonyabb iskolai végzettséggel bíró szülők gyerekei.

Feltételeztük, hogy a kisebbségi léttel járó, az anyanyelvi iskolázás és hivatali ügyintézés, a munkavállalás során tapasztalható hátrányos helyzet miatt a határon túli felsőoktatási intézmények hallgatóira egyaránt jellemző lesz az élet értelmével és a generalizált bizalommal kapcsolatos negatívabb állásfoglalás, mint ami az anyaország hallgatóinál tapasztalható.

Azt feltételeztük, hogy a kisebbségi közösségek közös vonása lesz a vallási identitás és a vallásgyakorlat intenzívebb jelenléte, ugyanis egy multikulturális és multietnikus közegben a nemzeti identifikáció fontos támpillére lehet a vallásosság. Emiatt azt várjuk, hogy Gereben és Tomka (2000) ezredfordulós mérésének megfelelően továbbra is magasak lesznek a vallásosság különböző dimenziójában mért értékek.

A hallgatók társadalmi státusa

A nevelésszociológiai kutatások egyik alapvető tapasztalata, hogy a hallgatók tanulmányi karrierjének és iskolai eredményességének alakulása szoros összefüggést mutat a származási család státusával, s a *„különböző környezetből érkező fiatalok a szülők iskolázottsági szintje függvényében különböző mértékű segítséget kapnak intellektuális, anyagi, aspirációs és procedurális vonatkozásban szüleiktől”* (Pusztai 2015: 77). E megközelítés szerint a hallgatók sikeres iskolai teljesítménye a származási család kulturális tőkebefektetésének eredménye, vagyis az előnyösebb helyzetű családok gyerekei nagyobb eséllyel képesek sikeres tanulmányi karriert elérni. A határon túli magyar közösségek ebben a tekintetben (is) speciális helyzetben vannak, ugyanis az ezredfordulón végzett kutatásaink rendre azt mutatták, hogy annak ellenére, hogy a vizsgált közösségekben az oktatás struktúrája és befogadó kapacitása folyamatosan bővül, a kisebbségek iskolázottsága még mindig elmarad az adott országban többségi nemzethez tartozókéétól. A felfelé történő társadalmi mobilitás többnyire egylépcsős, a strukturális változásoknak köszönhető, és leginkább szintén a többségi társadalomnak kedvez (Papp Z. 2012a). Az utóbbi évek kutatási adatai világosan megmutatják, hogy a diplomával rendelkezők mind a négy régióban alulreprezentáltak a többségi társadalomhoz és saját népességbeli arányukhoz viszonyítva is (Ferenc 2012). Ennek oka leginkább a korábbi évtizedek szovjet típusú, majd ezt követően a nemzetállamok a kisebbséghez tartozók esélyegyenlőségét nem támogató, a nemzeti közösségek felszámolásában érdekelt oktatáspolitikája (Csata 2004; Molnár & Molnár D. 2005). A rendszerváltás utáni kisebbségi oktatási expanziónak köszönhetően mára minden közösségben működik anyanyelvi oktatás a képzés minden szintjén (az óvodától a felsőoktatásig). Ennek köszönhetően évről évre egyre több fiatal kezdi meg tanulmányait szülőföldi felsőoktatá-

si intézményben, azonban kérdésként merül fel, hogy ilyen speciális helyzetben milyen családi hatások érvényesülnek, valamint milyen egyéb erőforrások segítik a hallgatókat tanulmányi előmenetelükben.

Empirikus kutatásunk adatai megerősítik a fenti állításokat, továbbra is kimutathatók a kisebbségi szülők iskolázottságában mutatkozó hátrányok. Mind az anyák, mind az apák iskolai végzettsége elmarad a magyarországi szülők eredményeitől, és minden régióból viszonylag alacsony, 20% alatti a felsőfokot végzett szülők aránya. Ez azt is jelenti, hogy a határon túl működő magyar tannyelvű intézmények, intézményi egységek hallgatóinak régiós átlagban bő háromnegyede első generációs értelmiségi lesz tanulmányai befejeztével.

1. táblázat. A hallgatók szüleinek iskolai végzettsége (%)

	Kelet-Magyarország (N = 979)	Románia (N = 281)	Ukrajna (N = 157)	Szerbia (N = 63)	Szlovákia (N = 129)
Édesapa/nevelőapa***					
Alapfok	37,22	38,10	18,40	26,98	31,43
Középfok	38,40	46,94	65,03	58,73	57,14
Felsőfok	24,38	14,97	16,56	14,29	11,43
Összesen	100	100	100	100	100
Édesanya/nevelőanya***					
Alapfok	21,50	30,10	17,60	22,20	30,70
Középfok	43,80	52,40	57,60	60,30	51,40
Felsőfok	34,70	17,60	24,80	17,50	17,90
Összesen	100	100	100	100	100

Az összefüggés szignifikanciaszintje: $P = 0,000$.

A régiókat összehasonlítva a legkedvezőbb képet a kárpátaljai hallgatók mutatják, ugyanis körükben a legmagasabb a diplomás szülők aránya, és legalacsonyabb az alapfokot végzetteké. Ugyanakkor az erdélyi és a partiumi hallgatók szülei a legkevésbé iskolázottak, körükben a legmagasabb az alacsonyan iskolázott apák és anyák aránya, őket a felvidéki és délvidéki szülők iskolázottsága követik. Ettől az eredménytől eltérnek a lakosság iskolai végzettségére vonatkozó statisztikai adatok. Abban épp a partiumi és az erdélyi magyarok a legiskolázottabbak, aztán a délvidékiek, őket követi a Felvidék, végül Kárpátalja. Első ránézésre ebből arra következtethet az olvasó, hogy a kárpátaljai felsőoktatás társadalmilag zártabb a többinél. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy a statisztikában az össznépeségre vonatkozó adatokat látunk, jelen adatbázisban pedig csak a hallgatók szülei, vagyis a 40-es és 50-es korcsoportra. Noha a nyugat-európai expanzió mértékét nem érte el, de a szocialista táborban is kimutatható volt a fiatal generációknál a magasabb iskolai szint elérése az 1970-es

évektől. Kárpátalja adatbázisunkban mutatott előnyét az oktatási rendszer szerkezetével magyarázzuk, az itteni szülők strukturális előnye abban gyökerezik, hogy az ukrán oktatási rendszer azokat a közép- és félélsőfokú végzettségeket is a felsőfokhoz számítja, melyek a képzés kurrikuluma és futamideje alapján máshol nem tartoznak a felsőoktatáshoz. A romániai és a szlovákiai hallgatók szüleinek összességében még alacsonyabb iskolázottsága arra vall, hogy itt az anyanyelvi felsőoktatás társadalmilag igen nyitott, de arra is következtethetünk, hogy ezekben a régiókban a magasabb státusúak nem anyanyelvi felsőoktatásba küldik gyermekeiket.

Nemcsak a szülők iskolázottsága, hanem a munkaerőpiaci profiljuk terén is lényeges eltérések mutatkoznak a régiók között. A szlovákiai szülők munkaerőpiaci helyzete a legstabilabb, több mint 80%-uknak van bejelentett jövedelme, őket a romániaiak és az ukrainaiak követik, végül a sort a szerbiaiak zárják. A régiók közös vonása, hogy noha a szülők közül az anyák iskolai végzettsége a magasabb, foglalkoztatottságuk minden régióban elmarad az apákétól. A legnagyobb eltérést a szerbiai eredményeknél tapasztaltuk, itt több mint 15 százalékponttal kevesebb a munkában álló anyák aránya.

2. táblázat. A munkavállaló szülők aránya országonként (%)

	Kelet-Magyarország (N = 979)	Románia (N = 281)	Ukrajna (N = 157)	Szerbia (N = 63)	Szlovákia (N = 129)
Édesapa/ nevelőapa	84,68	78,29	70,06	69,84	82,95
Édesanya/ nevelőanya	81,70	73,96	62,50	52,38	84,67

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje: $P = 0,000$.

Az adatok azonban azt is megmutatják, hogy a nők esetében nem a munkanélküliség magasabb, hanem a rendszeres jövedelmet nem jelentő háztartásbeli státus. A humántőke-elméletek a kedvezőtlen munkaerőpiaci státust rendszerint az alacsony iskolázottsági szinttel magyarázzák. A kisebbségi magyar édesanyák esetében, bár a képzettségi lejtő egyértelműen megmutatkozik, az anyák iskolai végzettségének összefüggése a munkaerőpiaci státusukkal nem olyan erős, mint Magyarországon, tehát pusztán az iskolázottságuk nem indokolja a munkaerőpiaci aktivitás eltérő mintázatait. A jelenség magyarázata feltehetően a határon túli magyar családok értékorientációjában, a tradicionális családi szereposztás határozottabb megjelenésében keresendő. A Felvidékhez képest Kárpátalján, Délvidéken, a Partiumban és Erdélyben kiemelkedően magas a háztartásban dolgozó anyák aránya. Megjegyezzük, hogy a nem vagy nem teljes munkaidőben dolgozó anyák gyermeknevelési hatékonysága egyes kutatók szerint magasabb, mert a háztartásban dolgozó anyák nagyobb ráfordítással vesznek részt a gyermek jövőjébe való befektetésben (Coleman 1988).

A vizsgált térségek hallgatói a családban jelen lévő munkanélküliség magas aránya miatt nehéz helyzetben vannak, s a munkanélküli apák aránya kiugróan magas Kárpátalján és Délvidéken. Korábbi kutatásainkban is érzékelt, s tartósságában figyelemre méltó jelenség, hogy kiemelkedően magas a rokkantnyugdíjas édesapák aránya a kelet-magyarországi régióban, s a jelen adatok szerint a Felvidéken is. Bár a tisztességes megélhetést biztosító munkalehetőségek és az egészségi állapot alakulása szorosan összefügg (Kopp & Skrabski 2009), ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy ezen a két területen jelentősen magasabb a munkaképesség-csökkenéssel küzdők aránya, hanem inkább arról tartalmaz információt, hogy hol, milyen munkanélküliség előli menekülő útvonalak érhetők el a rendszerben. Ennek országonkénti különbségeit a gazdaság állapota, a munkaképesség egészségügyi feltételrendszerének szigorúsága és a fekete- vagy a szürkegazdaságban vállalható munka- és üzleti lehetőségek gazdagsága határozza meg. Hangsúlyozzuk, hogy ezek nem csupán a család „szociális” körülményeit jellemzik, hanem hatással lehetnek a fiatalok tanulással és munkavállalással kapcsolatos aspirációira, életterveire is.

A regionális változatosságot tovább színezi a hallgatók gazdasági helyzetre vonatkozó percepciója. Az adatbázis lehetőséget adott az anyagi helyzet különböző dimenzióinak mérésére, vizsgáltuk a hallgatók és családjaik objektív, szubjektív és relatív gazdasági mutatóit is. Elsőként az objektív anyagi státust elemeztük, s a szokásos módon a hallgatókat arra kértük, hogy kilenc tartós fogyasztási cikk közül jelöljék meg azokat, amelyek birtokukban vannak. A diákok átlagosan hat cikket jegyeztek, azonban a vizsgált régiók között szignifikáns különbségekre leltünk. Ennek alapján a felvidéki hallgatók (6,56) mutatkoznak a legelőnyösebb helyzetűnek, őket követik a délvidékiek (6,06), majd a magyarországiak (5,96) és a romániaiak (5,73), a sor végén a kárpátaljai hallgatókat (5,47) látjuk. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a tartós fogyasztási cikkekkel mért objektív anyagi helyzet sok esetben a család, és nem kizárólag a hallgató anyagi helyzetét mutatja. A nyaraló, a családi ház vagy más eszközök feltehetően a család korábbi felhalmozásaiból származhatnak, míg a technikai eszközök (például a laptop vagy a mobiltelefon) inkább a jelen helyzetet jellemzik. Így mindenképp szükségesnek tartottuk a hallgatók szubjektív anyagi helyzetét is mérni. Az adatok alapján azt látjuk, hogy a legelőnyösebb helyzetűnek a felvidéki diákok érzékelik magukat, több mint 40%-uk azt nyilatkozta, hogy mindene megvan, sőt még jelentősebb kiadásokra (például nyaralásra) is telik. A magyarországiak 28%-a, az erdélyi és a partiumi diákok 30%-a, a délvidékiek 22%-a, a kárpátaljai diákok viszont csupán 19%-a vélekedett így.

3. táblázat. A hallgatók szubjektív anyagi helyzete országonként (%)

	Kelet-Magyarország (N = 1008)	Románia (N = 297)	Ukrajna (N = 163)	Szerbia (N = 62)	Szlovákia (N = 143)
Mindenünk megvan, jelentősebb kiadásokra is telik	28,60	30,00	19,00	22,60	44,10
Mindenünk megvan, de nagyobb kiadásokat nem engedhetünk meg	58,70	61,60	72,40	64,50	54,50
Előfordul, hogy a mindennapi kiadásainkat nem tudjuk fizetni	11,10	6,70	7,40	8,10	0,70
Gyakran megesik, hogy nincs pénzünk a mindennapi szükségleteink kielégítésére	1,60	1,70	1,20	4,80	0,70
Összesen	100	100	100	100	100

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje: $P = 0,000$.

Az anyagi helyzet különböző szempontú vizsgálatának eredményei közti különbségek arra engednek következtetni, hogy a hallgatók anyagi helyzetének steril változóit csupán leíró jelleggel tudjuk bemutatni. Az eredmények magyarázatához a hallgatók és családjaik fogyasztási szokásait és értékrendszert is azonosítanunk kellene, ugyanis könnyen belátható, hogy egy olyan közösségben, ahol elsősorban a materiális értékek dominálnak, ott igen ritkán fordul elő, hogy a hallgató és családja elégedett gazdasági helyzetével. A percepciók különbségeket továbbá az országok jelenlegi és közelmúltbeli gazdasági helyzete is magyarázza. Az anyagi helyzet megítélésekor ugyanis önkéntelenül is a korábbi évek helyzetéhez és más csoportok státusához viszonyítunk. Fontos kérdésként kell kezelnünk, hogy a hallgatók kiket tartanak a referenciacsoport tagjainak. Ennek megválaszolására jól használható a kérdőív relatív gazdasági helyzetet mérő indikátora, amikor arra kértük a kitöltőket, hogy egy 1–9-ig terjedő skálán az országukban élő más családokéhoz viszonyítsák anyagi helyzetüket. Összességében a hallgatók közül a felvidékiek gazdasági státusa a több szempontú megközelítés esetén is kedvezőbb a többiekénél a szülők relatíve alacsony iskolázottsága ellenére. Ezt az ország gazdasági helyzete magyarázza.

4. táblázat. A hallgatók relatív gazdasági helyzete (átlagértékek)

Kelet-Magyarország (N = 972)	Románia (N = 289)	Ukrajna (N = 156)	Szerbia (N = 58)	Szlovákia (N = 133)
5,18	5,07	5,07	4,67	6,33

A varianciaelemzés szignifikanciaszintje: 0,002.

A társadalmi helyzet fontos ismérve az állandó lakóhely települési hierarchiában való elhelyezkedése. Tudjuk ugyanis, hogy a kisebb településen élés az oktatási intézmények elérése és a kulturális lehetőségek vonatkozásában éppúgy hátrányt jelent, mint esetleg a munkalehetőségek tekintetében. Kutatóközpontunk korábbi nagymintás hallgatói adatfelvételei (2003, 2005, 2008, 2010, 2012) során azt tapasztaltuk, hogy a beregszászi hallgatók igen nagy arányban kerülnek ki falvakból (mintegy négyötödük), kisebb városból, illetve megyeszékhelyről kevesebben, miközben a partiumi diákok a legtöbben nagyobb városokban laknak. 2016-ban a korábbi vizsgálatokhoz képest kiterjesztettük a vizsgált területet. Továbbra is megmaradt a megyeszékhelyről érkező erdélyi/partiumi diákok dominanciája. A kárpátaljai diákok között továbbra is kiugróan magas a települési hierarchiában alacsonyabban álló lakóhelyről érkezők aránya, de igaz ez a délvidéki és a felvidéki hallgatókra is. A kelet-magyarországi adatokkal való összehasonlítás arra vall, hogy a kisebbségi felsőoktatási intézmények nyitottabbak a falvakból érkező diákok előtt, természetesen ezt a régiók településszerkezete is erősíti, valamint a városi diákok közül többen jelentkeznek nem anyanyelvű felsőoktatásba vagy Magyarországra (Márkus 2014).

5. táblázat. A hallgatók 14 éves kori lakóhelyének településtípusa országoként (%)

	Kelet-Magyarország (N = 1031)	Románia (N = 300)	Ukrajna (N = 165)	Szerbia (N = 63)	Szlovákia (N = 141)
Község, falu	21,40	24,00	60,60	52,40	56,0
Kisebb város	29,90	7,00	6,10	23,80	38,30
Megyeszékhely	48,00	68,70	33,30	23,80	2,80
Főváros	0,70	0,30	0,00	0,00	2,80
Összesen	100	100	100	100	100

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje: $P = 0,000$.

Az oktatáskutatás kiemelt kérdésként kezeli, hogy a felsőoktatási évek alatt a hallgatók milyen térben és közösségekben mozognak. Döntő jelentőségű, hogy egy-egy intézmény hallgatói milyen keretek között érintkeznek egymással. Korábbi vizsgálatok bizonyították, hogy a bejáró és a kollégiumi hallgatók között számottevő különbségek vannak, például a kollégiumban élő diákok között kisebb a lemorzsolódás, elégedettebbek az intézményükkel, gyakrabban tervezik tanulmányaik folytatását, vagy például aktívabban részt vesznek az extrakurrikuláris tevékenységekben (Pusztai 2011). Ezenkívül kisebbségi viszonyok között a gyakoribb intézményen belüli inter- és intragenerációs kapcsolatok lehetősége a kisebbségi lét objektív és szubjektív megéléséhez és a közösségi identitás megerősödéséhez is hozzájárulhat. A korábban felsorolt

szegmensek közül jelen tanulmány keretei között a kollégiumi tagságot áll módunkban közelebbről megvizsgálni. Adataink azt mutatják, hogy a legtöbb kollégiumban lakó hallgató az ukrainai és a magyarországi intézmények diákjai között van, őket követik a szlovákiai, a romániai és végül a szerbiai intézmények kollégiumi diákjai.

6. táblázat. A kollégista és a nem kollégista hallgatók aránya országonként (oszlopszázalék)

	Kelet-Magyarország (N = 1023)	Románia (N = 294)	Ukrajna (N = 164)	Szerbia (N = 62)	Szlovákia (N = 142)
Kollégista	<u>33,50</u>	23,80	<u>42,10</u>	19,40	27,50
Nem kollégista	66,50	<u>76,10</u>	57,80	<u>80,60</u>	<u>72,40</u>
Összesen	100	100	100	100	100

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje: $P = 0,000$.

Intézményi összehasonlításban is az országos arányokhoz hasonló viszonyokat tapasztaltunk, kivéve Ukrajnát. Ott ugyanis az Ungvári Nemzeti Egyetemen különösen nagy a kollégiumban lakók aránya, esetükben a hallgatók több mint fele (52%) végzi egyetemi tanulmányait kollégiumi diákként. Ennek oka feltehetően az egyetem széles vonzási körzetéből ered. A kollégiummal való ellátottság a vidékies hallgatótársadalomban nagy fontosságú, ebből a szempontból a szlovákiai, szerbiai magyarok a szükségesenél jóval kedvezőtlenebb helyzetben vannak.

Ahogy jeleztük a részletes elemzéskor, a kontextusfüggő helyzetértelmezések miatt nem könnyű összehasonlítást tenni az egymástól némileg távol eső régiók hallgatóinak helyzete között, mégis levonhatunk néhány következtetést. A szülők iskolázottsága és munkaerőpiaci státusa terén lényeges eltérések mutatkoznak a régiók között, s a kisebbségi helyzettel nem jár együtt minden tekintetben és általánosan hátrányos helyzet. A hallgatók inkább kedvezőnek látják családjuk helyzetét, de itt is jelentős különbségeket tapasztaltunk a régiók között. A felvidékiek a környezetüktől valamivel szerencsésebbnek érzik magukat, a délvidékiek helyzetüket átlagosnak tudják, s a többi régió a kettő között helyezkedik el ebben a tekintetben. Az anyagi státust illetően a felvidékiek relatív előnye nem vitatható, s a délvidéki és a kárpátaljai hallgatók származnak a leginkább kedvezőtlen háttérből. Érdeemes észrevenni, hogy a helyzet szubjektív érzékelése és a környezettel való összehasonlítás során kapott kép sokkal nagyobb összhangban áll egymással és a szülői foglalkoztatottság mértékével, mint az objektív mutató szerinti, materiális javakkal való tényleges rendelkezés. A kárpátaljai, délvidéki és a felvidéki intézmények hallgatói döntően községekben nőtt fel, míg a többiek körében több a városi. Természetesen a különböző térségekben más és más környezetet takar az azonos településtípus.

Tanulmányi karrier és döntések

A hallgatók vizsgálatakor fontos elemzési dimenzió a korábbi évek iskolaválasztása, mert eltérő lehet, hogy a diákok hogyan tudják hasznosítani a középiskola alatt megszerzett tudást, értékeket és normákat. Kisebbségi közegben még nagyobb jelentősége van az iskolaválasztásnak, ugyanis azonkívül, hogy az anyanyelvi iskoláztatás a közösségek hosszabb távú fennmaradását is szolgálja (Papp Z. 2012b), bizonyított tény, hogy azok a diákok, akik anyanyelven tanulnak, eredményesebbek, mint azok, akik a többségi tannyelvű iskolát választják (Papp Z. 2013). Az adatbázisban a középiskolai tanulmányokra vonatkozó adatok is a rendelkezésünkre állnak. Ezek alapján azt tapasztaljuk, hogy a hallgatók több mint 90 százaléka magyar nyelven folytatta középiskolai tanulmányait. Ez arra enged következtetni, hogy az alsóbb iskolai szinten anyanyelvi iskoláztatást választók sikeresebbek a magyar tannyelvű felsőoktatásba való bekerülés során. Az érettségit adó középfokú intézmények jellemzően állami vagy önkormányzati, valamint egyházi fenntartásúak, azonban országonként ebben a tekintetben is szignifikáns különbségeket azonosítottunk. A kárpátaljai hallgatók választották legnagyobb arányban az egyházi középiskolákat, arányuk meghaladja a 40%-ot, de a hallgatók viszonylag jelentős hányadát teszik ki az erdélyi és a partiumi egyházi középiskolások (15,2%) is, ami nagyságrendileg megegyezik az anyaországi adatokkal. Tudatában vagyunk annak, hogy az intézményválasztást a kínálat is nagyban meghatározza, ami elsősorban Kárpátalján, Erdélyben és a Partiumban jelent iskolafenntartói szektorok közötti valódi döntéshelyzetet a családoknak. Az adatok alapján úgy tűnik azonban, hogy a felekezeti intézmények a régiók közül elsősorban a kárpátaljai anyanyelvű középfokú oktatásban dominálnak. A korábbi években azt láttuk, hogy Kárpátalján a felekezeti iskolák elsősorban a magyarországi felsőoktatás felé orientálják a diákjaikat, mára azonban ez a tendencia változóban van, és a szülőföldi intézmények (elsősorban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) diákjai között is szép számmal jelennek meg egyházi középiskolát (líceumot) végzett diákok.

Fentebb már utaltunk a kisebbségi magyarság és a többségi társadalmak eltérő felekezeti hovatartozására. A magyar kisebbséghez köthető református és katolikus egyházak hagyományos feladatuknak tekintik az iskolafenntartást, szemben az ortodoxsal, s az anyanyelven oktatást biztosító intézményhálózat hiányosságait ezek az egyházak segítették gyorsan pótolni a rendszerváltás után (Pusztai 2008).

A hallgatók iskolaválasztási magatartásán túl a továbbtanulási ambícióikra és a családok áldozatkészségére is következtetni tudunk, amikor azt látjuk, hogy a családok minden régióban szükségét érzik annak, hogy gyermekeik részt vegyenek fizetett magánórákon. Területenként azonban eltérő motivációkkal eltérő arányban és céllal teszik mindezt. A leggyakrabban az egyébként is rosszabb anyagi helyzetű kárpátaljai szülők (66%), a legritkábban a felvidéki szülők (41%) áldoznak erre. Világosan látszik, hogy a kárpátaljai diákok elsősorban a felsőoktatási felvételig készüléskor, a délvidéki és a felvidéki diákok a középiskola alatti jobb eredmények elérésében kérik a magántanárok segítségét, Erdélyben és a Partiumban mindkét motiváció jelentős,

Magyarországon pedig a nyelvvizsga megszerzése élvez prioritást, ami valójában szintén a sikeres felvételihez segíti a diákokat a megszerezhető pluszpontok révén. Ezen sajátosságok alapján elsősorban a vizsgált térség középiskoláinak erősségeire és korlátaira következtethetünk, amellet, hogy az egyes felsőoktatási rendszerek felvételi követelményeinek specialitásait is tükrözik. Kárpátalján és Erdélyben, a Partiumban az egyházi iskolákba járók szignifikánsan kevésbé szorúlnak rá a fizetett magánórákra.

7. táblázat. A magánórákra járók motivációi (%)¹

Okok	Kelet-Magyarország (N = 1023)	Románia (N = 294)	Ukrajna (N = 164)	Szerbia (N = 62)	Szlovákia (N = 142)
Hogy felkészüljek a felvételire	55,60	62,30	82,40	56,70	58,10
Hogy jobb jegyeket kapjak	54,70	60,40	38,70	81,30	76,50
Hogy nyelvvizsgázzak	79,10	32,00	50,40	10,70	34,40
Egyéb okból	10,90	30,90	9,40	0,00	42,30

Az összefüggés szignifikanciaszintje: $P = 0,000$.

Összevetve az eredményeket a hallgatók gazdasági helyzetével, azt látjuk, hogy a kisebbségi magyar családok kedvezőtlenebb anyagi helyzetükhöz képest többet költenek magánórára, magántanára, vagyis nemcsak felfigyeltek a felsőoktatási tanulmányok fontosságára és értékére, hanem komoly áldozatot is vállalnak a gyermekek tanulmányi karrierje érdekében.

A felsőoktatási tanulmányok céljának megválasztása, az intézmény- és szakválasztás szintén lényeges vizsgálati kérdésünk volt. A kérdőívben a kutatóközpontunk által kidolgozott és másfél évtizede folyamatosan használt 12 állításból álló továbbtanulási döntésekre vonatkozó kérdéssor szerepelt a továbbtanulási motívumok felmérésére. A kitöltőket arra kértük, hogy jelöljék azt, hogy az adott tényező mennyire ösztönözte őket a felsőoktatási tanulmányok, illetve az intézmény és a szak megválasztásában. Az itemeket a választási gyakoriságuk alapján sorba rendeztük. Azt láttuk, hogy mind az öt hallgatói csoportot mindhárom esetben általánosabb felsőoktatási tanulmányi motivációk ambicionálják, mint a további ismeretszerzés vagy a későbbi kedvezőbb munkaerőpiaci helyzet. A kisebbségi diákok esetében még az anyanyelvű tanulás lehetősége, valamint a kialakítható kapcsolatok is erős indítékot jelentenek. A választás motivációit faktoranalízis segítségével öt orientációtípusba tudtuk sorolni. Az elsősorban munkaerőpiaci szempontokat szem előtt tartó típusban a hallgatók leginkább a későbbi kedvező munkaerőpiaci státus elérése érdekében cselekedtek, a kollektív beruházási vagy mintakövető orientációra a szülői, esetleg baráti tanácsok, minták követése jellemző, a kapcsolat- és tudásorientált faktorban az új ismeretek szerzése és a

¹ A válaszadáskor a hallgatók többféle okot is megjelölhettek, vagyis a táblázatban szereplő százalékos értékek nem az oszlopszázalékok logikáját követik, hanem az egyes motivációkra adott válaszok gyakoriságát.

kapcsolatépítés dominál, az ingyenes vagy anyanyelvi típust az anyanyelven való tanulás determinálja, végül a moratóriumkereső orientációt a munkavállalás elhalasztása súlyozza. (Az orientációtípusokat faktorsúlyokkal az F1. táblázatban közöljük.)

A célorientáció-típusok régiós összehasonlítása rámutatott, hogy miközben a kelet-magyarországi hallgatók döntéshelyzetükben leginkább a munkaerőpiaci szempontokat érvényesítik, a kisebbségi hallgatók viszont első vagy második helyre mindenütt az anyanyelvű lehetőségét helyezik. Ezen túlmenően országoként eltérően ambicionálja őket a kapcsolataik és tudásuk bővítésének lehetősége és a mintakövetés, előbbi inkább az erdélyi, a partiumi és a délvidéki, utóbbi a kárpátaljai hallgatókat jellemzi. A felvidéki diákok körében pedig a munkavállalás későbbre halasztása játszik döntő szerepet.

8. táblázat. A hallgatók felsőoktatási, intézményi és szakválasztási motivációinak orientációtípusai országoként (faktorsúlyok átlagértékei)

Motiváció-orientációtípusok	Munkaerőpiaci szempontok	Kollektív beruházási, mintakövető	Kapcsolat- és tudásépítő	Anyanyelvi, ingyenes	Moratórium-orientált
Magyarország (N = 1056)	0,164	0,029	-0,077	-0,101	-0,001
Románia (N = 304)	-0,389	-0,196	0,246	0,111	-0,210
Ukrajna (N = 167)	-0,220	0,242	0,039	0,254	0,155
Szerbia (N = 63)	0,041	0,150	0,392	0,268	-0,044
Szlovákia (N = 145)	-0,134	-0,139	-0,146	0,103	0,302

Az összefüggés szignifikanciaszintje: $P = 0,000$.

A munkával kapcsolatos tapasztalatok és elképzelések

A felsőfokú továbbtanulási tervek, a jövőben végzendő munkáról alkotott elképzelések és a munkavégzéshez, munkavállaláshoz fűződő viszony várhatóan nem függetlenek egymástól. A család anyagi státusa alapján azt feltételeztük, hogy egyes régiók diákjaitól nem áll távol a munkavégzés tapasztalata. A fizetett és az önkéntes munkával kapcsolatos tapasztalatok tekintetében eltérő mintázatok bontakoztak ki előttünk. A fizetett munka tapasztalata ugyanis nem a legnehezebb anyagi háttérű hallgatókat jellemezte leginkább. A kárpátaljai hallgatók fele nem végzett fizetett munkát, és átlagon aluli mértékben jellemző ez a délvidéki és az erdélyi, partiumi hallgatókra is, míg a felvidékieknek és a kelet-magyarországi hallgatóknak jóval nagyobb tapasztalatuk van ezen a téren, elsősorban talán a fiatalok számára elérhető munkaalkalmak miatt. A ház körüli munkába a leggyakrabban a délvidékiek és a felvidékiek kapcsolódnak be, őket követik az erdélyiek és a partiumiak. Első ránézésre meglepő, hogy a kárpátaljai hallgatókat a kelet-magyarországiaknál is ritkábban vonják be a házimunkába, ám talán ennek az az oka, hogy köztük a legtöbb a kollégista. Az önkéntes munka terén viszont ettől eltérő a helyzet. Az erdélyi, partiumi hallgatók és a kárpátaljaiak végeztek a leggyakrabban (közülük legalább minden második) önkéntes munkát, ezzel szemben a

kelet-magyarországiak és a felvidékiek majd háromnegyede soha. A közösségért végzett önkéntes szolgálat nem minden kisebbségi hallgató sajátja, sokkal inkább jellemzi a szerényebb anyagi helyzetűeket, mint a javakban bővelkedőket.

Vizsgálatunk során a hallgatók számára ideális munkáról alkotott elképzeléseket is számba vettük. A jövődő munkával kapcsolatos elvárások összevetése azt mutatta, hogy a különböző régiókból érkezett hallgatók között nagy a különbség ennek megítélésében. A korábbi kutatásainkhoz hasonlóan, a korosztályra adaptált munkaértékkérdéssor alapján létrehozott változósor adatait faktoranalízis segítségével redukáltuk, s öt karakteres faktor bontakozott ki előttünk. A faktorok eredeti változókkal mutatott korrelációs kapcsolata erős. Az egyik új változónk az *altruista* munkafelfogás nevet kapta a rá legerősebben ható alapváltozók miatt. Ebben a változóban olyan tartalmak egyesülnek, mint a felelősségteljes, a másokon segítő, a társadalmilag hasznos munka, fontos elemet képez benne az, hogy emberekkel lehet foglalkozni, s csapatban lehet dolgozni. Érdekes, hogy ebben a változóban jut a legnagyobb szerephez a munka teljesítményközpontúságának igénye. A második változó az *élményközpontúság* nevet kapta, az érdekes, mozgalmas és változatos, sikerélményt nyújtó tevékenység, a jó hangulatú közeg igénye a munka világának szervezeti vonásait zárójelbe teszik, s ehelyett a szabad idő, a hobbiként végzett tevékenység ismertetőjegyei dominálnak benne. A *karrierorientált* szemlélet köti össze a magas kereset és a munkahelyi előrejutás igényét kifejező változókat, s ez a munka világából kinyerhető materiális haszon egyéni maximalizálásának igényét hangsúlyozza. A munka világával együtt járó szervezeti formáktól való lehető legnagyobb *függetlenség* irányába való törekvés elemeit tartalmazza a negyedik változó: a munkaidő kötetlen legyen, önállóan hozhasson döntést az ember. A munkaszervezethez tartozás *emberi kapcsolatokra* ható kockázatának minimalizálása a közös vonás az ötödik faktor alapváltozóiban, amelyek a munkahelyi konfliktusok és a családi kötődések rovására menő, kizsákmányoló munkahely kiküszöbölésére vonatkoznak (F2. táblázat).

Természetesen nem állíthatók egyértelmű graduális értéksorrendbe az egyes orientációtípusok, azonban ebből a szempontból elég finom képet tudunk nyerni ezek alapján a vizsgált térségek közti kulturális különbségekről. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a munkával kapcsolatos ideálképek mennyire népszerűek a különböző régiók hallgatói körében, ezért megvizsgáltuk, hogy milyen munkaelképzelés jellemzi őket az átlagosnál jobban. A délvidékiekre kiemelkedően jellemző az altruista munkafelfogás, valamint határozottan jelen van körükben a karrierorientáltság, a függetlenségvágy. Az Erdélyben és a Partiumban tanulóakra határozottan jellemző az altruizmus, valamint az élményközpontúság és a kapcsolatorientáltság is fontos számukra a munkavállalásban. A kárpátaljai hallgatókat a független, kötetlen formában végezhető munka és az altruista munkafelfogás vonzza, azonban az élményközpontúság és a karrierorientáltság, valamint a kapcsolatorientáltság egyaránt távol áll tőlük, amikor munkáról van szó. A felvidékiek körében is ez a független, rugalmas munkafelfogás terjedt el. A kelet-magyarországi hallgatókat átlagot meghaladó mértékben jellemzi az élménycentrikus és a karrierorientált munkafelfogás.

9. táblázat. A hallgatók ideális munkáról alkotott felfogása

	Az ideális munkáról alkotott felfogás				
	Altruizmus***	Élmény-centrikusság***	Karrier-orientáltság***	Függetlenség-vágy***	Kapcsolat-orientáltság***
Magyarország (N = 1056)	0,495	0,562	0,542	0,490	0,539
Románia (N = 304)	0,605	0,572	0,444	0,438	0,602
Ukrajna (N = 167)	0,539	0,389	0,335	0,575	0,437
Szerbia (N = 63)	0,810	0,556	0,556	0,571	0,667
Szlovákia (N = 145)	0,469	0,448	0,448	0,579	0,455
Összesen	0,528	0,537	0,497	0,499	0,538

Az összefüggés szignifikancia szintje: *** P = 0,000, ** P ≤ 0,03.

Amikor megvizsgáltuk a felsőfokú továbbtanulási motívumok és a munkafelfogás kapcsolatát, azt tapasztaltuk, hogy a munkaerőpiaci szempontokat előtérbe helyező intézmény- és szakválasztók a jövő munkájukkal kapcsolatban konzekvensen karrierorientált felfogással rendelkeznek, vagyis az individuális és materialista szemlélet stabilan jellemzi őket. A moratóriumnyerés miatt felsőoktatási tanulmányokat választók körében gyakori a függetlenségorientált munkafelfogás, ez a felvidékieknél gyakori. A kapcsolatépítő és a tudásszerző, valamint a családi döntés nyomán intézményt választóknak karakteresen altruista munkafelfogása van, ami a Felvidéken kívül a legtöbb kisebbségi magyar hallgatót érinti. Az anyanyelvi tanulmányok miatt továbbtanulási célt választók körében gyakoriak azok, akik kollektív dimenzióban mozogva a családi kötelek megőrzését és a jó munkahelyi kapcsolatok kialakítását fontosnak tartják, mint a délvidéki és az erdélyi, partiumi hallgatók jelentős része. A tanulmányi karrier során hozott döntések és a munkával kapcsolatos elképzelések tekintetében sem a kisebbségi-többségi törésvonal képezi a szeparációs felületet, hanem az individuális és kollektív referenciák.

Életcélok, bizalom, vallásosság

A leendő munkával kapcsolatos elképzelések átvezetik a kutatói figyelmet az életcélok és a világlátás felé, ami a csökkenő lélekszámú kisebbségi közösségek életérzéséről, szubjektív jólétéről árulkodik. A kérdéskörhöz kapcsolódva három területen mutatjuk be a legfontosabb eredményeket: az élet értelme, az általános bizalomérzés és a vallásosság terén. Az élet értelmével kapcsolatos nézeteket egy korábban adaptált tízitemes kérdésblokk mérte (Martos & Konkoly 2012), melynek két alapvető komponense az értelemmel bíró életcéllal rendelkezőket és az értelmetlen életcélt épp keresőket képes azonosítani, de a cél nélküli állapotról is jelzést ad. Elemzésünk azt mutatta, hogy az élet értelmességének megélése gyakori tapasztalat a vizsgált hallgatók körében.

Bár összességében valamivel inkább jellemzi a vizsgált hallgatókat, hogy megtalálták értelmes életcéljukat, a régiók között jelentős eltérést regisztráltunk ezen a téren is. A leginkább a délvidéki hallgatók jelentették, hogy értelmes életcél látnak maguk előtt, s a legkevésbé a felvidékiek. Az erdélyi és a partiumi hallgatók máris az átlagnál valamivel eredményesebbek voltak az életcéljaik megtalálásában, a kárpátaljaiak az átlagnál árnyalatnyival inkább voltak képesek erre, s a felvidékiek legkevésbé. Az egyelőre még keresők a felvidékiek között vannak a legtöbben, s legkevésbé a Délvidéken. Az érdekes életcél keresésének fázisában az átlagnál valamivel többen vannak az erdélyi és a partiumi hallgatók között, s az átlagnál kicsit kevesebben a kárpátaljaiak között. Bár a céljuk vesztettek, általában egyszersmind a keresők közé is sorolták magukat, figyelmet érdemel, hogy a felvidékiek ebben is az élen jártak, s a kárpátaljaiaknak, az erdélyieknek és a partiumiaknak pedig az átlagtól valamivel inkább van hiányérzetük ezen a téren.

10. táblázat. A vizsgált hallgatók életcélokhoz való viszonya

	Értelmes életcélja van**	Keresi életcélját	Nincs életcélja**
Kelet-Magyarország (N = 1056)	0,640	0,606	0,457
Románia (N = 304)	0,634	0,614	0,478
Ukrajna (N = 167)	0,608	0,601	0,491
Szerbia (N = 63)	0,742	0,568	0,425
Szlovákia (N = 145)	0,584	0,646	0,535
Összes	0,635	0,608	0,469

Az összefüggés szignifikanciaszintje: ** < 0,03.

Megállapítottuk, hogy nem a kisebbség-többség tengely mentén mutatkoznak különbségek az élet értelmességének megélése terén, és nem is a kisebbségi közösség lélekszáma vagy kulturális tőkéje, gazdasági helyzete és életkörülményei szerint. Feltételezhető, hogy az asszimilációs trendek erőssége jelentős befolyással bír erre (Gyurgyík 2009). A bizalom mérésére az Európai Értékrend Vizsgálatban alkalmazott, háromitemes, ún. általánosított bizalomra vonatkozó skálát használtuk, mely három dimenzióban hasonlítottuk össze a hallgatókat. Arra válaszoltak, hogy mennyire értenek egyet azzal, hogy az emberekben meg lehet bízni, hogy az emberek többsége megpróbál tisztességes lenni, illetve az emberek megpróbálnak segíteni a másikon (Tóth 2005). A nemzetközi kutatások a térség országait egyformán a bizalmatlanok közé sorolják, ezért is lényeges kérdés, hogy a jövő diplomásai hogyan vélekednek, hiszen az általában az etnikailag heterogén környezetben élők általános bizalma gyengébb (Delhey & Newton 2005). Összességében a hallgatók árnyalatnyival közelebb állnak a bizalom pozitív pólusához, de eltérő jelzéseket adnak a különböző dimenziókban. Leginkább hajlanak arra, hogy az emberek többsége inkább megpróbál tisztességes lenni, mintsem hogy kihasználják egymást. Abban a tekintetben valamivel kevésbé biztosak, hogy az emberekben meg lehet bízni. A legkevésbé vannak meggyőződve

afelől, hogy az emberek megpróbálnak segíteni egymáson, inkább úgy vélik, nagyrészt magukkal törődnek. A tisztességre törekvés általános voltát leginkább az erdélyiek, a partiumiak és a kárpátaljaiak, őket követően a délvidékiek vallják, legkevésbé a felvidékiek. Az általánosítható bizalomban leginkább a kárpátaljaiak, őket követően a délvidékiek, az erdélyiek és a partiumiak, s legkevésbé a felvidékiek hisznek. Abban, hogy az emberek az önzést félretéve megpróbálnak segíteni egymáson, az erdélyiek, a partiumiak és a kárpátaljaiak jobban bíznak, az átlagnál kevesebben vélik ezt az anyaországiak mellett a Felvidék és a Délvidék hallgatói. Összességében az általános bizalom tekintetében a kisebbségben élők jobban állnak, mint a homogén, anyaországi környezetben élők, s ebben a tekintetben a legtöbb erőforrásra az erdélyi, partiumi, a legkevésbé a felvidéki magyar hallgatók támaszkodnak.

11. táblázat. A hallgatók általános bizalomszintje térségenként

	Az emberekben meg lehet bízni**	Az emberek megpró- bálnak tisztességesek lenni**	Az emberek megpró- bálnak segíteni**
Magyarország (N = 1056)	2,768	3,017	2,813
Románia (N = 304)	2,793	3,194	2,989
Ukrajna (N = 167)	2,984	3,096	2,838
Szerbia (N = 63)	2,902	3,036	2,596
Szlovákia (N = 145)	2,407	2,766	2,656
Összesen	2,767	3,034	2,826

Az összefüggés szignifikanciaszintje: ** < 0,03.

A vallásosságot a felekezeti és vallásosság szerinti önbesorolásra, közösségi és individuális vallásgyakorlatra koncentrálnak vizsgáltuk. A vallásgyakorlati mutatók minden esetben a felekezeti hovatartozás fényében ítéltetők meg, így lényeges leszögezni, hogy a vizsgált térségek eltérő felekezeti összetételűek. A délvidékiek szinte kizárólag római katolikusok (96%), a felvidékiek hatvan százalékban (59,9%), s csak egyötödük református. Az erdélyi és a partiumi hallgatók fele (49,2%) római katolikus, és több mint kétharmaduk (36,6%) református és 5%-nál magasabb a más protestáns egyházakhoz tartozók aránya. A kárpátaljaiak hatvan százaléka református, majd egynegyedük (23,4%) római katolikus. A kelet-magyarországiak felekezeti összetétele jelentősen eltér az anyaország középső vagy nyugati részétől, mert a hallgatók kétötöde református, bő egyötödük római katolikus és egytizedük görögkatolikus. A kelet-magyarországiak közel egynegyede (23%), a felvidékiek egytizede (11%) és az erdélyi-partiumi hallgatók egyhuszada állítja, hogy semmilyen felekezethez nem tartozik (F3. táblázat).

A vallásosság szerinti öndefiníciót a Tomka-féle skálával mértük (Tomka 1990). Megállapítható, hogy a kárpátaljai hallgatók fele, az erdélyi-partiumi hallgatók majd egyharmada az egyház tanítását követőnek vallja magát, miközben a délvidéki, a felvidéki s a kelet-magyarországi hallgatók körében egyötöd alatt marad az egyházasak aránya. A maguk módján vallásosak aránya a Délvidéken, Erdélyben-Partiumban és a

Felvidéken a legmagasabb, vagyis ahol a római katolikusok képezik a legnépesebb csoportot. A bizonytalanok a Délvidéken, a vallástalanok a kelet-magyarországi térségben vannak kiemelkedő arányban.

12. táblázat. A hallgatók vallásosság szerinti önbesorolása térségenként

Vallásosság szerinti önbesorolás***	Kelet-Magyarország (N = 1016)	Románia (N = 296)	Ukrajna (N = 165)	Szerbia (N = 63)	Szlovákia (N = 139)
Egyháza tanítását követi	13,1	<u>32,1</u>	<u>50,9</u>	17,5	15,1
A maga módján vallásos	41,5	<u>53,0</u>	35,2	<u>57,1</u>	<u>52,5</u>
Bizonytalan	8,5	5,1	8,5	<u>15,9</u>	7,2
Nem vallásos	<u>27,7</u>	7,4	4,8	9,5	15,1
Más meggyőződésű	<u>9,3</u>	2,4	0,6	–	10,1

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje:

*** P = 0,000.

A vallásgyakorlat személyes és közösségi dimenziójában Kárpátalja és Erdély-Partium emelkedik ki a rendszeres imaélettel és templomba járással. A Délvidéken és a Felvidéken a kevésbé aktív imádkozók és templomba járók alkotják a döntő többséget, kelet-magyarország a személyes vallásgyakorlat tekintetében hozzájuk hasonlít, de a közösségi vallásgyakorlat tekintetében a templomba nem járó csoport van felülreprezentálva.

13. táblázat. A hallgatók vallásgyakorlat szerinti összehasonlítása

Személyes vallásgyakorlat***	Kelet-Magyarország (N = 1016)	Románia (N = 296)	Ukrajna (N = 165)	Szerbia (N = 63)	Szlovákia (N = 139)
Gyakran imádkozik	31,4	<u>78,8</u>	<u>83,3</u>	46,8	36,8
Ritkán imádkozik	<u>31,3</u>	16,0	11,7	<u>41,9</u>	<u>38,2</u>
Soha nem imádkozik	37,4	5,1	4,9	11,3	25,0
N =	995	293	162	62	136
Közösségi vallásgyakorlat***					
Gyakran jár templomba	19,0	<u>65,1</u>	<u>75,3</u>	19,0	29,7
Ritkán jár templomba	44,8	32,2	20,5	76,2	42,8
Soha nem jár templomba	<u>36,3</u>	2,7	4,2	4,8	27,5
N =	1001	295	166	63	138

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje:

*** P = 0,000.

A vallásosság szociálintegratív funkciója révén a közösségi vallásgyakorlat fontos szerepet tölthet be a kisebbségi közösség életében. Ebben a tekintetben az erdélyi, a partiumi és a kárpátaljai hallgatók támaszkodhatnak a legtöbb erőforrásra, jóval le vannak maradva tőlük a felvidékiek és a délvidékiek, akiket az anyaországiakhoz hasonlóan kevésbé tart össze a vallásgyakorló közösség. Mind az élet értelme, mind a bizalom és a vallási közösségi kapcsolatháló tekintetében a felvidéki hallgatók voltak a lemaradók, és az erdélyiek, partiumiak jártak az élen, vagyis szintén nem a többségi-kisebbségi metszéspont számított erősnek.

Összegzés

Tanulmányunkban a határon túli magyar tannyelvű felsőoktatásban tanuló hallgatókról igyekeztünk egy összehasonlító képet nyerni. A viszonyítási pont egyrészt a kelet-magyarországi felsőoktatásban tanulók almintája volt, másrészt korábbi kutatások eredménye, valamint egymással is összevetettük a csoportokat.

Megállapítottuk, hogy a családi státus tekintetében nem mutatkoznak egységesnek a vizsgált hallgatók. A határon túl működő magyar tannyelvű intézmények, intézményi egységek hallgatóinak régiós átlagban bő háromnegyede első generációs diplomás lesz, de az alapfokú iskolázottságú szülők aránya kelet-magyarországon nagyobb, mint Kárpátalján és a Délvidéken. A felsőfokú végzettségű szülők térségenkénti eltérő aránya elsősorban az iskolarendszer szintjeinek eltérő struktúrájából adódik. A szülők munkaerőpiaci helyzete a Felvidéken a legkedvezőbb (Kelet-Magyarorszáé elmarad tőle), a délvidékieké viszont a legrosszabb. Az objektív anyagi státust vizsgálva a felvidéki hallgatók jobban állnak, ám a szubjektív és relatív anyagi helyzet tekintetében a legelőnyösebb helyzetűnek a felvidéki diákok érzékelik magukat. A lakóhely településtípusa szerint az erdélyi, partiumi hallgatók tűnnek a legjobb helyzetűnek, mivel városias környezetből származnak. A kárpátaljaiak, a délvidékiek és a felvidéki hallgatók körében magas a községekből érkezők aránya.

A magyar tannyelvű közoktatás terhei Kárpátalján és Erdélyben-Partiumban oszlanak meg több szektor között, elsősorban a felekezeti intézmények hozzájárulása jelentős. A magyar családok kedvezőtlenebb anyagi helyzete ellenére minden régióban magas a fizetett magánórákon részt vevők aránya, de a felekezeti iskolások kevésbé szorulnak rá a magántanarra. Az anyanyelvi továbbtanulás lehetősége a határon túli intézmények hallgatói számára elsődleges vagy másodlagos felsőoktatási továbbtanulási szempont. A hallgatóktól nem áll távol a munkavégzés tapasztalata, azonban paradox módon a jómódúbb, kelet-magyarországi és a felvidéki térségek hallgatói végeztek fizetett munkát, s a szegényebb térségek fiataljai önkéntes munkát. Talán nem független ettől, hogy a jövőendő munkavállalással kapcsolatos elképzelések hasonló mintázatot mutatnak, a Délvidéken, Erdélyben és a Partiumban tanulóakra határozottan, Kárpátalján másodsorban jellemző az altruista munkafelfogás, melyben a közjóért hozott áldozat vált központi motívummá. A munkafelfogás jellege a felsőoktatási továbbtanulási motívummal is összefüggéseket mutat.

Amikor az értelemmel bíró életcéllal rendelkezőket és az értelmes életcélt épp keresőket azonosítottuk, figyelmet érdemelt, hogy a kedvezőbb anyagi státusú felvidéki térség hallgatói kevésbé érzik azt, hogy megtalálták volna az életcéljukat, sokkal inkább vallják ezt a délvidékiek. A generalizált bizalomérzetet vizsgálva részben hasonló mintázatot kaptunk, akár a tisztességre törekvés, akár a megbízhatóság, akár a segítőkészség általánosíthatóságát firtattuk, az erdélyiek, a partiumiak és a kárpátaljaiak mindig derűlátóbbak voltak, s a felvidékiek kevésbé látták pozitívan az embereket. A megtalált életcél és az általános bizalomérzés háttérében álló, de nem társadalmi státusban gyökerező magyarázatot keresve felmerül a vallásossági tényező együttesének szerepe. Az együttjárás szembetűnő, hiszen a vallásos identitás, a felekezeti azonosítástudat, valamint a közösségi és személyes vallásgyakorlat tekintetében Kárpátalja, Erdély és a Partium emelkedik ki a térségek közül.

Ennek alapján megállapítható, hogy a kisebbségi léttel nem jár együtt az élet értelmével és a generalizált bizalommal kapcsolatos negatívabb állásfoglalás. Az egyházhoz kötődő vallásos azonosítástudat felekezetiileg vegyes kárpátaljai, erdélyi, partiumi térségekben határozottabb, s ugyanitt a vallásgyakorlat intenzívebb jelenléte tapasztalható, ami arra enged következtetni, hogy nem önmagában a multietnikus közeg, hanem valószínűleg a multikonfesszionális közeg teszi aktívabbá és hatékonyabbá a vallásosságot. Az élet értelme, a bizalom és a vallási közösségi kapcsolatháló mint erőforrások tekintetében nem a kisebbség-többség mentén mutatkoztak a különbségek. A felvidéki magyar hallgatók számíthattak a legkevésbé az ezekből nyerhető támogatásra, ami feltevésünk szerint a fogyasztói társadalomban felgyorsuló individualizálás és asszimilációs tendenciák hatásával magyarázható. Eredményeink a vizsgált öt térség izgalmas vonásaira világítottak rá, azonban a magyarázataink megerősítése további alapos, többváltozós elemzést kíván.

Függelék

F1. táblázat. A hallgatók felsőoktatási, intézmény- és szakválasztási motivációinak orientáció-típusai, faktorsúlyok (N = 1739)

Motivációk	Munkaerő- piaci szempontok	Kollektív beruházási, mintakövető	Kapcsolat- és tudásépítő	Anya- nyelvi, ingyenes	Moratórium- orientált
Jól jövedelmező állást találjak	0,73	0,034	0,046	0,089	0,019
Jól jövedelmező állást találjak	0,685	0,103	0,068	0,14	0,06
Jól jövedelmező állást találjak	0,67	0,057	-0,023	0,07	0,046
Nagyobb esélyem legyen vezető pozíció elérésére	0,594	0,087	0,164	-0,172	0,296
Nagyobb esélyem legyen vezető pozíció elérésére	0,547	0,114	0,202	-0,137	0,28
Könnyebb legyen elhelyezkedni	0,515	0,086	0,296	0,223	-0,033
Nagyobb esélyem legyen vezető pozíció elérésére	0,509	0,088	0,146	-0,175	0,292
Elismert foglalkozásom legyen	0,49	0,065	0,411	0,105	-0,072
Elismert foglalkozásom legyen	0,484	0,054	0,394	0,075	-0,081
Könnyebb legyen elhelyezkedni	0,474	0,102	0,309	0,256	-0,029
Elismert foglalkozásom legyen	0,443	0,036	0,426	0,065	-0,054
Könnyebb legyen elhelyezkedni	0,433	0,078	0,198	0,208	-0,057
Kövessém a családi példát	0,028	0,671	0,122	0,016	0,108
Kövessém a családi példát	0,032	0,655	0,103	-0,009	0,079
Kövessém a családi példát	-0,003	0,628	0,073	0,005	0,067
Kövessém barátaim példáját	0,08	0,605	0,049	0,033	0,183
Kövessém barátaim példáját	0,04	0,557	0,076	0,061	0,185
Megfogadjam a szüleim, tanárain tanácsát	0,189	0,538	0,096	0,249	-0,173
Megfogadjam a szüleim, tanárain tanácsát	0,191	0,537	0,103	0,319	-0,145
Megfogadjam a szüleim, tanárain tanácsát	0,19	0,53	0,07	0,237	-0,125
Kövessém barátaim példáját	0,031	0,525	0,013	0,058	0,204
Sokféle kapcsolatot alakítsak ki	0,113	0,167	0,635	0,073	0,086
Sokféle kapcsolatot alakítsak ki	0,107	0,179	0,618	0,043	0,1
Sokféle kapcsolatot alakítsak ki	0,061	0,168	0,593	-0,033	0,126

Motivációk	Munkaerő- piaci szempontok	Kollektív beruházási, mintakövető	Kapcsolat- és tudásépítő	Anya- nyelvi, ingyenes	Moratórium- orientált
Gyarapítsam tudásom	0,261	0,017	0,566	0,252	-0,046
Gyarapítsam tudásom	0,257	0,013	0,519	0,214	-0,051
Gyarapítsam tudásom	0,184	0,01	0,438	0,178	-0,041
Ne kelljen tandíjat fizetni	0,168	0,096	-0,001	0,657	0,266
Az anyanyelvemen tanulhassak	-0,005	0,085	0,317	0,605	0,007
Ne kelljen tandíjat fizetni	0,146	0,142	0,015	0,601	0,249
Az anyanyelvemen tanulhassak	0,011	0,096	0,323	0,594	0,028
Ne kelljen tandíjat fizetni	0,126	0,089	-0,043	0,565	0,216
Az anyanyelvemen tanulhassak	-0,038	0,087	0,272	0,548	0,003
Még ne kelljen dolgozni	0,085	0,174	0,049	0,192	0,657
Még ne kelljen dolgozni	0,039	0,092	-0,012	0,148	0,645
Még ne kelljen dolgozni	0,069	0,148	0,028	0,198	0,636

Faktoranalízis, varimaxrotálás, az 5 faktor a teljes variancia 42,8 százalékát fedi, KMO = 0,848.

F2. táblázat. A munkával kapcsolatos elvárások munkafelfogás-típusai (faktorszórok)

A munka...	Altruista	Élmény- központú	Karrier- orientált	Független- ségorientált	Kapcsolat- orientált
Felelősséggel járjon	0,64	0,10	0,12	0,17	-0,01
Hasznos legyen a társadalomnak	0,59	0,25	0,06	0,07	0,18
Lehetőséget adjon a másokon való segítségére	0,59	0,21	-0,01	0,16	0,30
Emberekkkel lehessen találkozni	0,57	0,33	0,13	0,02	0,10
Teljesítményközpontú legyen	0,41	0,03	0,16	0,27	0,09
Jó hangulatú legyen	0,19	0,79	0,18	0,12	0,22
Érdekes legyen	0,23	0,65	0,21	0,17	0,12
Sikerélményt nyújtson	0,36	0,62	0,27	0,00	0,22
Legyen kicsi az elbocsátás esélye	0,10	0,22	0,65	-0,02	0,27
Jó lehetőségek legyenek az előrejutásra	0,22	0,16	0,64	0,14	0,03
Magas legyen az elérhető kereset	0,00	0,12	0,62	0,25	0,07
Az ember szabadon döntse el, mikor dolgozik	0,06	0,11	0,19	0,62	-0,11
Ne legyen megerőltető	0,17	0,04	0,05	0,60	0,11

A munka...	Altruista	Élmény- központú	Karrier- orientált	Független- ségorientált	Kapcsolat- orientált
A döntéseket önállóan hoz- hassa meg az ember	0,42	0,09	0,06	0,46	0,09
Barátságosak legyenek a kollégák	0,32	0,28	0,15	0,09	0,55
A családra is jusson idő	0,14	0,29	0,28	-0,03	0,49

Faktoranalízis, varimaxrotálás, az 5 faktor a teljes variancia 62,8 százalékát fedi, KMO = 0,748.

F3. táblázat. A hallgatók felekezeti megoszlása térségenként

	Kelet- Magyarország (N = 1016)	Románia (N = 296)	Ukrajna (N = 165)	Szerbia (N = 63)	Szlovákia (N = 139)
Római katolikus	22,3%	<u>49,2%</u>	23,4%	<u>96,7%</u>	<u>59,9%</u>
Görögkatolikus	<u>10,9%</u>	0,7%	7,8%	1,6%	5,1%
Református	<u>39,0%</u>	36,3%	<u>59,9%</u>	–	19,7%
Evangélikus	1,3%	0,3%	1,2%	–	–
Zsidó	0,2%	–	<u>1,2%</u>	–	–
Görögkeleti	–	<u>1,0%</u>	<u>1,8%</u>	–	–
Unitárius	0,1%	<u>3,6%</u>	–	–	–
Baptista	1,2%	1,7%	1,2%	1,6%	1,5%
Más	1,8%	2,0%	1,8%	–	2,2%
Semmilyen	<u>23,2%</u>	5,3%	1,8%	–	11,7%
N =	1055	303	167	61	137

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje: *** = ,000.

Hivatkozott irodalom

- Beregszászi A. Csernicskó I. & Orosz I. (2001). *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of the Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
- Csata Zs. (2004). Az iskolázottsági esélyek társadalmi meghatározottsága az erdélyi magyar fiatalok körében. *Erdélyi társadalom*, 1, 99–132.
- Csete Ö. Papp Z. A. & Setényi J. (2010). Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In Bitskey B. (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Budapest, Köztársasági Elnöki Hivatal.
- Delhey, J. & Newton, K. (2005). Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism? *European Sociological Review*, 21, (4), 311–327.

- Ferenc V. (2012). *Magyar nyelvű kisebbségi felsőoktatás a Kárpát-medencében: nyelvi és nyelvpolitikai kihívások*. PhD-értekezés.
- Gábrity Molnár I. (2008). *Oktatásunk láttelepe*. Újvidék–Szabadka, Fórum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.
- Gereben F. (1999). *Nemzeti és vallási identitás kisebbségi és többségi helyzetben*. http://terd.unideb.hu/doc/konyv/4/v_gereben.pdf. Utolsó látogatás: 2016. 08. 18.
- Gereben F. & Tomka M. (2000). *Vallásosság és nemzettudat – Vizsgálódások Erdélyben*. Budapest, Kerkai Intézet.
- Gyurgyík L. (2009). A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai. In Tóth K. (szerk.): *Hatékony érdekvégyesítést – A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala előadásai és dokumentumai*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Keller M. (2004). A magyar nyelvű pedagógusképzés a határon túl. *Educatio*, 3, 441–462.
- Kiss T. (2012). Demográfiai körkép – A kisebbségi magyar közösségek demográfiai helyzete a Kárpát-medencében. *Educatio*, 1, 24–48.
- Kozma T. (2005). *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. Budapest, Új Mandátum.
- Kozma T. (2011). Kisebbségi intézmények a Bologna-folyamatban. In Kozma T. & Pataki Gy. (szerk.): *Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat*. Debrecen, CHERD-Hungary.
- Kopp M. & Skrabski Á. (2009). Miért halnak meg idő előtt a magyar férfiak? *Neuropsychopharmacologia Hungarica a Magyar Pszichofarmakológiai Egyesület lapja*, 11, (3), 141–147.
- Martos T. & Konkoly Thege B. (2012). Aki keres, és aki talál – az élet értelmessége keresésének és megélésének mérése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 67, (1), 125–149.
- Márkus Zs. (2014). Eljönni. Itt lenni. Visszamenni? A határon túli magyar hallgatók a magyarországi munkaerőpiacon. *Educatio*, 2, 312–319.
- Molnár J. & Molnár D. I. (2005). *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Ungvár, Kárpátaljai Polo Print.
- Ogbu, J. U. (1983). Minority Status and Schooling in Plural Societies. *Comparative Education Review*, 27, 168–190.
- Papp Z. A. (2010). Itt és ott: integrációs kihívások a magyarországi kisebbségi és a határon túli magyar oktatásban. *Regio*, 4, 73–108.
- Papp Z. A. (2012a). Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio*, 1, 3–23.
- Papp Z. A. (2012b). Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás*, 3, 399–417.
- Papp Z. A. (2013). Többségi nyelvű iskolaválasztás kisebbségben, avagy a PISA-adatoktól a Kárpát-medencei diskurzusig. *Kisebbségkutatás*, 4, 1–11.
- Papp Z. A. (2014). Oktatáspolitikai koncepciók kisebbségben. *Educatio*, 1, 67–80.
- Pusztai G. (2008). Sola scriptura? Felekezeti és nem felekezeti iskolás fiatalok olvasáskultúrája egy határmenti térségben. In Császár M. & Rosta G. (szerk.): *Ami rejtve van s ami látható – Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára*. Budapest, Loisir Kiadó.

- Pusztai G. (2011). *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig – Hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban*. Budapest, UMK.
- Pusztai G. (2015). Variációk felsőoktatási környezetre – Kísérlet az intézményi környezet hallgatói eredményességre gyakorolt hatásának vizsgálatára. *Felsőoktatási Műhely*, 2, 67–90.
- Pusztai G., Bocsi V. & Ceglédi T. (2016). *A felsőoktatás (hozzáadott) érték: közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához*. Nagyvárad–Budapest, PPS, Új Mandátum.
- Szarka L. (2008). Útkeresés, önszerveződés a rendszerváltás éveiben (1989–1991). In Bárdi N. Fedinec Cs. & Szarka L. (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Szügyi É. (2012). Iskolaválasztás a Délvidéken. *Kisebbségkutatás*, 21, (3), 514–535.
- Tomka M. (1990). A vallás változása Magyarországon. In Lovik S. & Horváth P. (szerk.): *Hívők, egyházak ma Magyarországon*. Budapest, MTA Filozófiai Intézet.
- Tóth I. Gy. (2005). *Kockázat, bizalom és részvétel a magyar gazdaságban és társadalomban*. Budapest, Társi.
- Törzsök E. (2008). *Jelentés a külhoni magyarság helyzetéről*. Budapest, Miniszterelnöki Hivatal.
- Veres V. (2013). Népszámlálás 2011 – A népességszám, foglalkozásszerkezet és iskolázottság nemzetiség szerinti megoszlása Romániában. *Erdélyi társadalom*, 2, 23–54.